

demos

Jaargang 26
Oktober 2010

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

8

NIDI

inhoud

- 1 In 2009 tijdelijk minder echtscheidingen via Nederlandse rechter
- 5 De krimpregio's van de toekomst
- 7 Caribisch Nederland
- 8 Nieuwe directeur NIDI

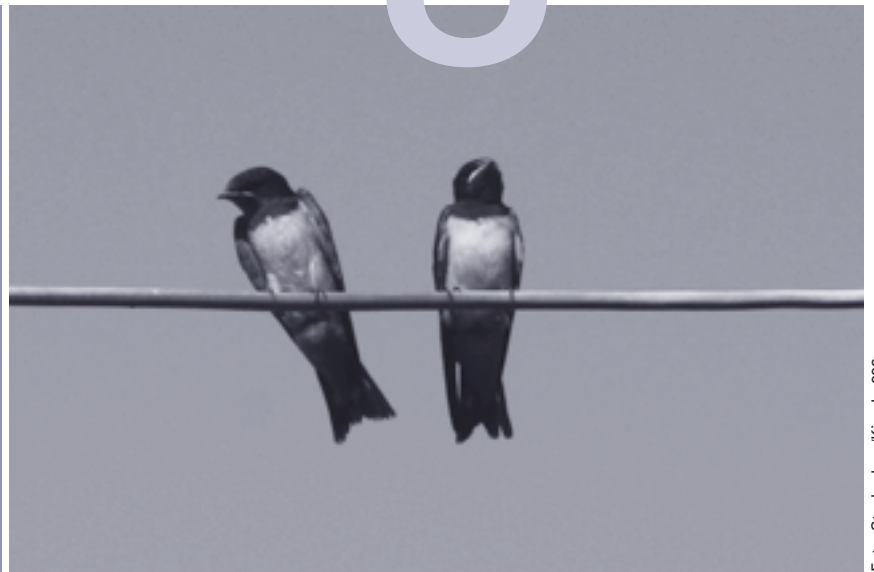

Foto: Stockxchng/Kirsche22

In 2009 tijdelijk minder echtscheidingen via Nederlandse rechter

ARNO SPRANGERS EN NIC STEENBRINK

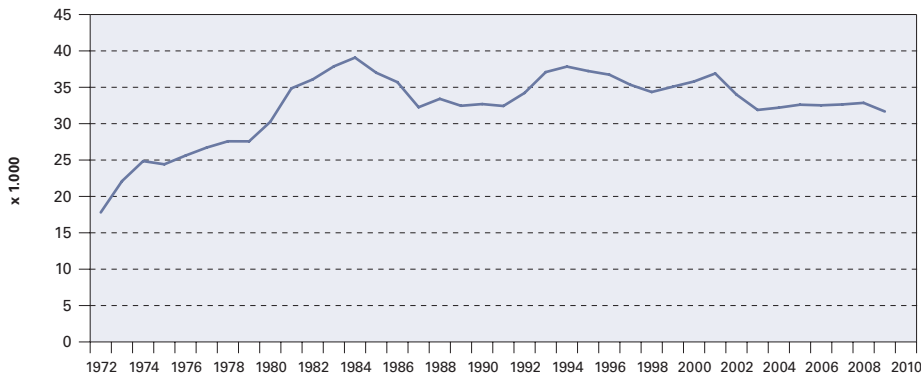
In 2009 werden 31.700 huwelijken door de Nederlandse rechter ontbonden. Dit zijn er iets minder dan in 2008, toen 32.900 echtscheidingen werden uitgesproken. Het afschaffen van de flitsscheiding per 1 maart 2009 en de kredietcrisis hebben dus in 2009 niet tot een stijging van het aantal echtscheidingsprocedures geleid. Hier blijkt echter sprake te zijn van 'uitstel'. In het eerste halfjaar van 2010 is het aantal echtscheidingsprocedures weer met acht procent gestegen. Bij ruim zes op de tien echtscheidingen waren minderjarige kinderen betrokken. Het ging in totaal om 33.300 kinderen. Ongeveer de helft van hen was op het moment van scheiding jonger dan tien jaar.

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw schommelde het jaarlijkse aantal door de rechter uitgesproken echtscheidingen rond de 35.000 (figuur 1). Na 2001 nam het aantal echtscheidingen heel sterk af. Deze daling kan voor een groot deel worden verklaard door de stijging van het aantal zogenoemde flitsscheidingen (zie kader flitsscheidingen). Bij een flitsscheiding werd een huwelijk eerst bij de Burgerlijke Stand van de gemeente omgezet in een geregistreerd partnerschap, waarna dit partnerschap via een advocaat of notaris werd ontbonden. Per 1 maart 2009 is de flitsscheiding weer afgeschaft. In 2009 bedroeg het aantal flitsscheidingen tot het moment van afschaffing minder dan 1.000. In 2008 waren dit er (over het hele jaar) nog 2.800. Deze daling heeft echter niet geleid tot een stijging van het aantal echtscheidingen. Het aantal echtscheidingen was in 2009 met 31.700 zelfs iets lager dan in het voorafgaande jaar. Een periode van laagconjunctuur resulteert vaak in een stijging van het aantal echtscheidingen. Dit hangt samen met financiële onzekerheid, (dreiging van) werkloosheid en met inkomensverlies. De kredietcrisis heeft in 2009 echter geen stijging van het aantal echtscheidingen tot gevolg gehad. Zoals hierboven beschreven was er juist sprake van een daling. Deze kan echter worden beschouwd als een tijdelijke 'dip'. In de eerste helft van 2010 steeg het aantal echtscheidingen weer met acht procent.

Echtscheidingsprocedures bij de rechter

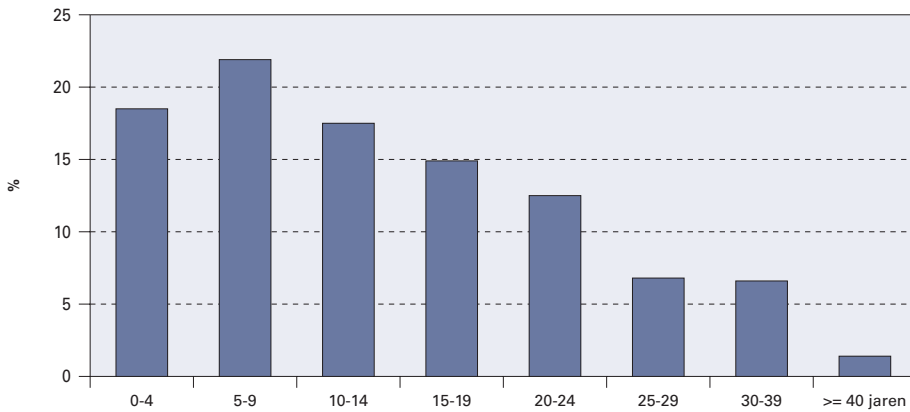
Ruim één op de vijf in 2009 door de rechter ontbonden huwelijken heeft tussen vijf en tien jaar stand gehouden (zie figuur 2). Ruim een kwart van de huwelijken heeft 20 jaar of langer geduurd voor het tot een echtscheiding kwam. Eén op de zeven geschei-

Figuur 1. Echtscheidingsprocedures via de rechter

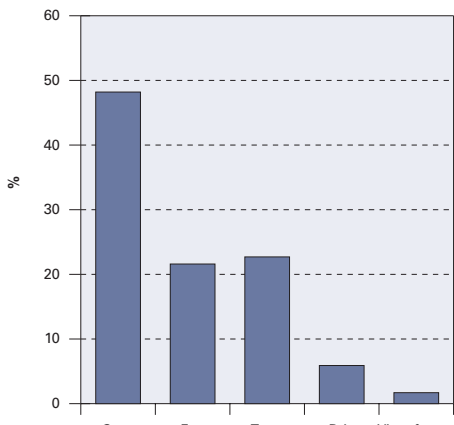
Noot: volgens Statistiek echtscheidingsprocedures en Raad voor de rechtspraak; dus door de rechter ontbonden.
Bron: CBS/Raad voor de rechtspraak.

Figuur 2. Huwelijksduur in jaren tot de echtscheiding, 2009

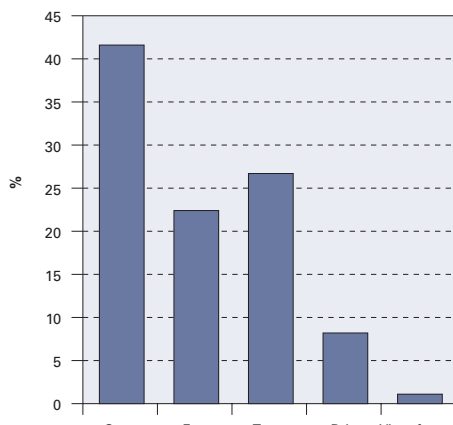
Bron: CBS, Statistiek echtscheidingsprocedures.

Figuur 3a. Echtscheidingen naar kindertal, 1994

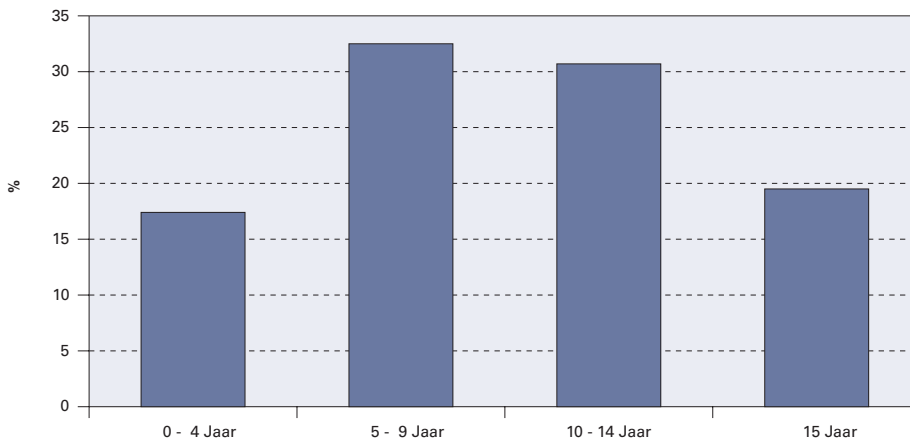
Bron: CBS, Statistiek echtscheidingsprocedures.

Figuur 3b. Echtscheidingen naar kindertal, 2009

Bron: CBS, Statistiek echtscheidingsprocedures.

Figuur 4. Bij echtscheiding betrokken kinderen naar leeftijd, 2009

Bron: CBS, Statistiek echtscheidingsprocedures.

den echtparen is zelfs nog in de gelegenheid geweest om hun zilveren bruiloft te vieren. Het aandeel echtscheidingen binnen vijf jaar na de trouwdatum is sterk afgenomen: van een derde in 1994 tot minder dan één op de vijf in 2009. Deze daling hangt samen met de stijging van het aantal ongehuwd samenwonenden. Aan het huwelijk gaat steeds vaker een 'proefperiode' van ongehuwd samenwonen vooraf. Een deel van de minder stabiele relaties wordt verbroken zonder dat het tot een huwelijk komt en blijft buiten beeld in de echtscheidingsstatistiek. Ook de ontwikkeling van het aantal huwelijksluitingen kan een rol spelen. Sinds de eeuwwisseling is het aantal huwelijksluitingen gedaald.

Bij 18.500 (bijna 60 procent) van de 31.700 in 2009 door de rechter uitgesproken echtscheidingen waren minderjarige kinderen betrokken. In 1994 was dit iets minder dan de helft (zie figuur 3). Samenwonende paren gaan steeds vaker pas trouwen na de geboorte van hun eerste kind. Zolang er geen kinderen zijn, ervaren paren minder de noodzaak om te trouwen. Als gehuwden verhoudingsgewijs vaker kinderen hebben, wordt dit ook weerspiegeld in de echtscheidingscijfers naar kindertal.

In 2009 bedroeg het aantal echtscheidingen waarbij geen minderjarige kinderen waren betrokken 13.200. Het aantal scheidingen van echtparen met twee kinderen was met 8.500 groter dan het aantal scheidingen van paren met één kind (7.100). Ruim 2.900 paren hadden op het moment van de scheiding drie of meer minderjarige kinderen. In totaal waren bij de in 2009 ontbonden huwelijken 33.300 minderjarige kinderen betrokken. Van de kinderen van wie de ouders gingen scheiden is één op de zes jonger dan vijf jaar en één op de drie tussen de vijf en tien jaar (zie figuur 4).

Het is niet precies bekend hoeveel kinderen van ongehuwd samenwonende paren het uit elkaar gaan van hun ouders meemaken. De Graaf (2005) schat dit aantal op ongeveer 18.000 per jaar. Het aantal kinderen van flitsseiders bedroeg jaarlijks bijna 5.000. Het totaal aantal kinderen dat betrokken is bij een relatieontbinding komt dan bij benadering uit op 50.000 à 60.000 per jaar.

Door rechter vastgestelde nevenvoorzieningen

Naast een verzoek om echtscheiding kan in het verzoekschrift bij de rechtbank om één of meer nevenvoorzieningen worden gevraagd. Een beslissing daarover kan de rechter tegelijk met de beslissing over de scheiding nemen.

Een nevenvoorziening kan gaan over gezag of omgang met de minderjarige kinderen, de alimentatie voor de partner en/of de kinderen, de boedelscheiding, het gebruik van de echtelijke woning en eventuele andere zaken die met de scheiding hebben te maken.

De bij echtscheiding betrokken partners kunnen vooraf, in een echtscheidingsconvenant, afspraken maken over deze zaken. Dit convenant wordt opgesteld door een advocaat of notaris. In de regel zal de rechter deze overeenkomst opnemen in zijn of haar beschikking. De echtscheidingsprocedure kan dan sneller worden afgerond.

Kinderalimentatie

Er geldt een alimentatieplicht voor de partner en voor kinderen tot 21 jaar. De hoogte van de kinderalimentatie is in principe vrij te bepalen door de ex-partners. Afspraken hierover kunnen worden opgenomen in een echtscheidingsconvenant. Als dit nodig is neemt de rechter een beslissing. Bij bijna zes op de tien echtscheidingen waarbij minderjarige kinderen zijn betrokken, wijst de rechter alimentatie toe aan de kinderen. In de andere 40 procent wordt de scheiding niet via de rechter geregeld. Het is wel mogelijk dat betrokkenen hier zelf afspraken over maken, maar daar is geen informatie over. Ook kan er sprake zijn van co-ouderschap, zodat de kosten worden gedeeld. Als het kind 18 jaar wordt, ontvangt het de alimentatie zelf. Wordt het kind financieel zelfstandig, dan kan de alimentatieplicht vervallen.

In ruim een kwart van deze gevallen is een maandelijks bedrag van 500 euro of meer per gezin vastgesteld. De kinderalimentatie is uiteraard afhankelijk van het aantal kinderen dat bij de scheiding is betrokken. Bij één minderjarig kind gaat het in één op de acht zaken om een bedrag van meer dan 500 euro. Bij twee minderjarige kinderen is het totaalbedrag aan kinderalimentatie in bijna een derde en bij drie of meer kinderen in bijna de helft van de gevallen 500 euro of meer per maand (zie figuur 5).

Partneralimentatie

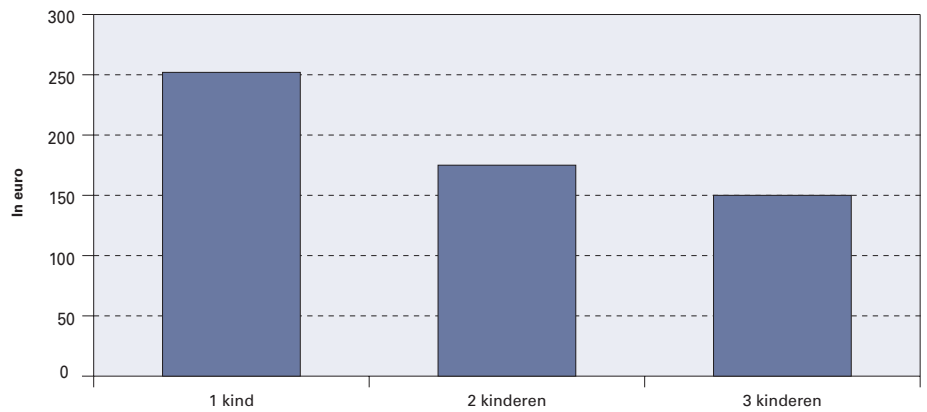
Ook over de partneralimentatie kunnen ex-partners in principe zelf afspraken maken. Deze afspraken kunnen vervolgens worden vastgelegd in een convenant. Als dit niet lukt, kan de rechter de hoogte van de partneralimentatie vaststellen, rekening houdend met de behoefte aan alimentatie van degene die financiële ondersteuning nodig heeft en de draagkracht van de partner die alimentatie moet betalen. Voor de vaststelling van alimentaties moet de rechter bepaalde normen hanteren, de zogenoemde Tremanormen, waarbij de Trema een acroniem is dat is afgeleid van 'Tijdschrift voor de REchterlijke MAcht'.

De wettelijke alimentatieverplichting ten opzichte van de partner duurt maximaal 12 jaar. Als het huwelijk korter dan vijf jaar heeft geduurd en er

Foto: Stockxchng/glendali

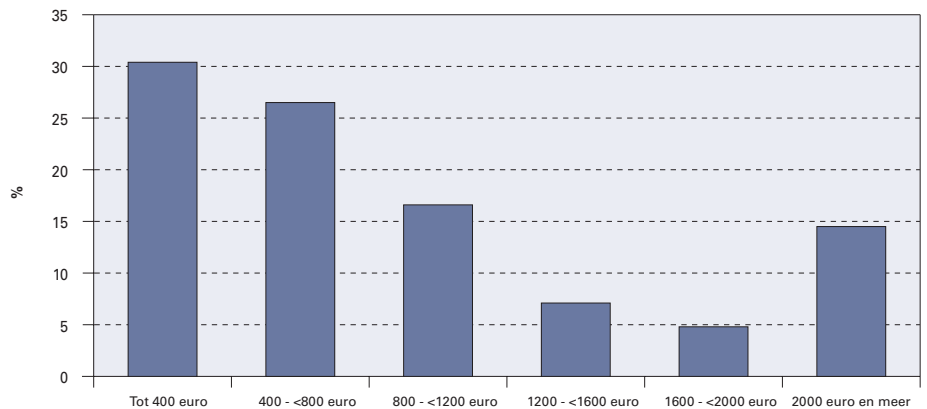

Figuur 5. Mediane alimentatie per kind

Bron: CBS, Statistiek echtscheidingsprocedures.

Figuur 6. Maandelijks partneralimentatie aan de vrouw, 2009

Bron: CBS, Statistiek echtscheidingsprocedures.

geen kinderen zijn, kan de alimentatieverplichting niet langer duren dan de duur van het huwelijk. Als de partner die alimentatie ontvangt hertrouwt of gaat samenwonen, vervalt de plicht van de andere partner om alimentatie te betalen. Ook als de inkomenssituatie van de ontvangende partner sterk verbetert, kan dit gevolgen hebben voor de alimentatie.

Bij één op de zes echtscheidingen wijst de rechter alimentatie toe aan de vrouw. In bijna één op de drie gevallen waarbij alimentatie wordt toegekend gaat het om een maandelijks bedrag van minder dan 400 euro. Bij ruim een kwart van de scheidingen bedraagt de alimentatie meer dan 1.200 euro (zie figuur 6). Alimentatiebetaling van

Foto: Stockxchng/glendali

In de Nederlandse statistiek wordt het begrip 'echtscheiding' op twee manieren beschreven: volgens de demografische betekenis en volgens de juridische betekenis. Cijfers kunnen dan ook – afhankelijk van de gebruikte bron – licht verschillen. Wij presenteren in dit artikel de juridische echtscheidingen, zoals uitgesproken door de Nederlandse rechter.

In de bevolkingsstatistiek van het CBS is een echtscheiding een demografische gebeurtenis op het moment dat de scheiding wordt vastgelegd in de registers van de Burgerlijke Stand. Sinds oktober 1994 worden in de bevolkingsstatistiek alle echtscheidingen meegeteld waarvan op het moment van de inschrijving ten minste één van de betrokken partners als ingezetene in de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA) is opgenomen. De echtscheiding kan door een Nederlandse of door een buitenlandse rechter zijn uitgesproken.

De CBS-statistiek over echtscheidingsprocedures is gebaseerd op een enquête bij de rechtbanken en beschrijft de uitkomst van de juridische procedure rond de echtscheiding. De echtscheiding is na de uitspraak van de rechter nog niet afgerond. Vanaf het moment dat de echtscheidingsbeschikking van de rechter onherroepelijk is geworden, hebben de bij de echtscheiding betrokken (ex-)partners een periode van zes maanden om de rechterlijke beslissing te laten inschrijven in de re-

gisters van de Burgerlijke Stand. Doen zij dat niet (of te laat), dan is geen echtscheiding tot stand gekomen.

De statistiek over echtscheidingsprocedures geeft onder meer inzicht in de aard van het verzoek, de betrokken personen (man, vrouw, minderjarige kinderen), de huwelijksduur en de doorlooptijd van de echtscheidingsprocedure. Daarnaast is er informatie over de beslissingen in de nevenvoorzieningen, zoals eventuele partner- of kinderalimentatie, toewijzing van de voormalige echtelijke woning, toewijzing van het ouderlijke gezag en de omgangsregeling.

De verschillen tussen de gegevens afkomstig van de rechtbanken en de GBA-gegevens hangen onder meer samen met de vraag of de echtscheiding door een Nederlandse of door een buitenlandse rechter is uitgesproken. Daarnaast is er een zeker tijdsverloop tussen de uitspraak van de rechter en inschrijving bij de burgerlijke stand. Bij de echtscheidingsprocedures bij de rechtbanken zijn ook scheidingen van tafel en bed en een klein deel (voorzover de rechter hieraan te pas komt) van de ontbindingen van geregistreerde partnerschappen meegeteld. In totaal gaat het hier om één à twee procent van de procedures. Het aantal echtscheidingsprocedures bij de rechtbanken ligt daarom doorgaans iets boven het aantal volgens de bevolkingsstatistiek.

FLITSSCHIEDINGEN

Bij een flitsscheiding werd een huwelijk eerst omgezet in een geregistreerd partnerschap, waarna het partnerschap werd ontbonden. Een flitsscheiding was sinds 1 april 2001 mogelijk en is per 1 maart 2009 afgeschaft. In de periode 2001-2009 zijn 30.000 stellen uit elkaar gegaan met een flitsscheiding.

Het hoogst was het aantal flitsscheidingen in de jaren 2003 tot en met 2005. Toen kozen jaarlijks ongeveer 5.000 paren voor een flitsscheiding. In 2009 bedroeg het aantal flitsscheidingen (tot het moment van afschaffing) minder dan 1.000. In 2008 waren dit er (over het hele jaar) nog 2.800.

de vrouw aan de man komt vrijwel niet voor: in 2009 is bij slechts één procent van de echtscheidingen deze verplichting opgelegd.

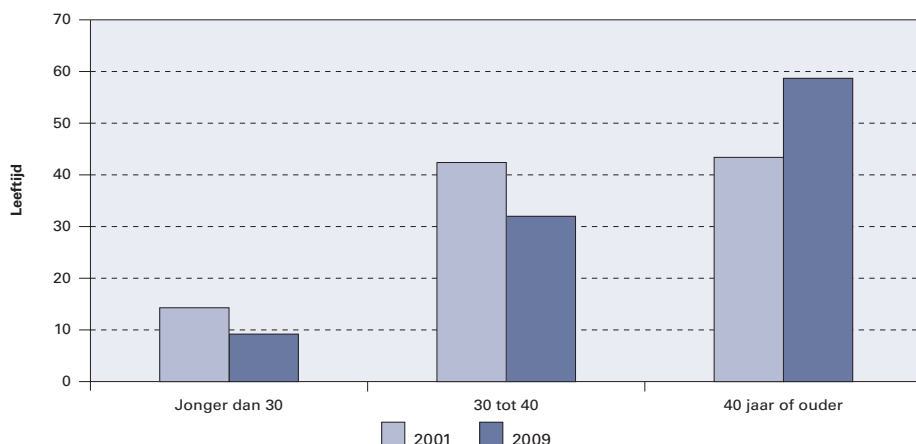
De door vrouwen ontvangen bedragen aan partneralimentatie (zoals vastgelegd door de rechter) zijn sinds de eeuwwisseling sterker gestegen dan de inkomens. De bruto inkomens van mannen tussen 25-65 jaar laten tussen 2001 en 2009 een jaarlijkse stijging zien van gemiddeld iets minder dan drie procent. Voor de vrouwen in dezelfde leeftijdscategorie is de gemiddelde jaarlijkse stijging bijna vier procent. De aan vrouwen betaalde partneralimentatie is tussen 2001 en 2009 gemiddeld met 4,7 procent per jaar gestegen. Dit lijkt in verhouding tot de gemiddelde inkomensstijging nogal veel in een periode van emancipatie en toegenomen economische zelfstandigheid van vrouwen. De grotere stijging van de alimentaties kan voor een deel worden verklaard doordat mensen op steeds latere leeftijd gaan (trouwen en) scheiden. In 2001 was bijvoorbeeld 43 procent van de van echt scheidende vrouwen 40 jaar of ouder. In 2009 was dit aandeel toegenomen tot 59 procent (zie figuur 7). Aangezien bij een hogere leeftijd veelal hogere inkomens ho-

ren, leidt dit ook tot hogere alimentaties. De Trema-normen die de rechter hanteert bij de vaststelling van de alimentatie zijn sinds de eeuwwisseling niet wezenlijk aangepast. Mogelijk speelt wel de groei van het aantal gespecialiseerde familierechtadvocaten een rol. Steeds meer advocaten zijn goed thuis in het alimentatierecht. Dit kan tot gevolg hebben dat er meer 'uit een zaak wordt gehaald' dan vroeger.

Bij wie wonen de kinderen na de scheiding?

In meer dan zes op de tien gevallen wordt in de echtscheidingsbeschikking door de rechter vastgelegd dat de kinderen bij de moeder wonen. Bij vijf procent van de scheidingen wordt afgesproken dat de kinderen bij de vader gaan wonen. Bij iets minder dan één op de drie scheidingen is er sprake van co-ouderschap of van een situatie waarbij één of meer kinderen bij de moeder wonen en het andere kind/de andere kinderen bij de vader. Het is echter de vraag in hoeverre de door de rechtbank vastgelegde situatie ook daadwerkelijk overeenkomt met de feitelijke situatie. Zo kan het vanuit fiscaal oogpunt voordelig zijn om af te spreken dat één of meer kinderen bij de vader en de andere kinderen bij de moeder wonen.

Figuur 7. Leeftijd vrouwen bij scheiding

Bron: CBS, Statistiek echtscheidingsprocedures.

LITERATUUR

- Gegevens over echtscheidingsprocedures op de Statline databank van het CBS: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37192&D1=0,16-32&D2=a&VW=I>.
- Graaf, A. de (2005), Scheiden: motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten. *Bevolkingstrends* 53(4), pp. 39-46.
- Loozen, S. en M. van Huis (2010), 30 duizend stellen uit elkaar met flitsscheiding. *CBS webmagazine*, 11 januari 2010.

Drs. A.H. Sprangers en N. Steenbrink,
Centraal Bureau voor de Statistiek.
E-mail: a.sprangers@cbs.nl

De krimpregio's van de toekomst

MARKTERVEER,
SANNE BOSCHMAN
EN FEMKE VERWEST

Regionale demografische ontwikkelingen tot 2040: omslag van groei naar krimp

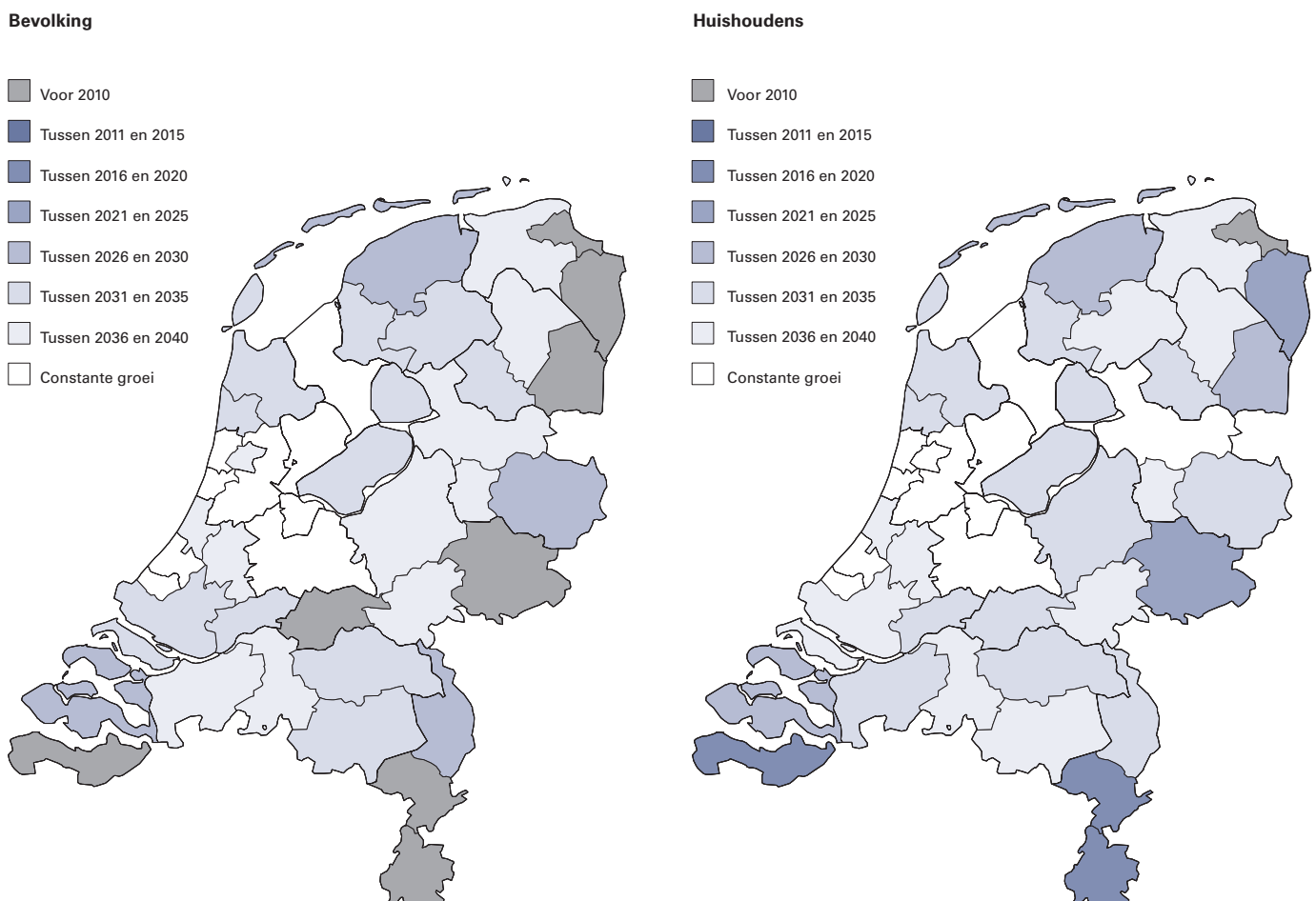
Traditionele prognosekaarten laten zien in welke regio's de bevolking in 2040 kleiner is dan nu. Er zijn echter meer regio's die in de toekomst krimp zullen meemaken. In dit artikel worden daarom omslagkaarten gepresenteerd die laten zien op welk moment regio's te maken zullen krijgen met demografische krimp. Met behulp van deze kaarten kunnen bestuurders van deze regio's beter op krimp anticiperen en kan worden voorkomen dat de problemen die met krimp kunnen samengaan, zoals leegstand en overaanbod van woningen en voorzieningen, verergeren.

De nationale bevolkingsprognose van het CBS verwacht dat de bevolking van Nederland tot 2038 groeit, maar daarna zal afnemen. Hoewel op nationaal niveau krimp voorlopig dus nog niet aan de orde is, krijgen veel regio's hier al eerder mee te maken. Dit blijkt uit de zogenoemde omslagkaarten (zie de figuren) die het jaar waarin de maximale bevolking wordt bereikt weergeven en daarmee het omslagmoment naar krimp. Daarmee verschillen de omslagkaarten van de prognosekaarten, die vaak in de krimpdiscussie worden gebruikt. Prognosekaarten tonen de omvang van de bevolking in het eindjaar van de prognose (2040) ten opzichte van 2009. Hoewel deze kaarten laten zien of in het eindjaar van de prognose de bevolking groter is dan nu, kan deze, ook al is haar omvang dan groter dan nu, nog vóór die tijd

gaan krimpen. De omslagkaarten zijn (net als de prognosekaarten) gebaseerd op de regionale bevolkings- en huishoudensprognose (PBL en CBS, 2009). De onzekerheden van deze prognose worden in een kadertekst nader toegelicht.

De omslagkaarten laten zien dat veel COROP-regio's (centrale kern met omliggend gebied, volgens de Coördinatie Commissie Regionale Onderzoeks-Programmering) tot 2020 of 2030 zullen doorgroeien, maar daarna (waarschijnlijk) zullen gaan krimpen. Van slechts een paar regio's wordt verwacht dat ze tot 2040 zullen blijven groeien. Zoals uit figuur 1 blijkt zijn er zeven regio's die naar verwachting nu al de maximale bevolking omvang hebben bereikt. De bevolking in Oost-Groningen, Delfzijl en omgeving en Zeeuws-Vlaanderen daalt al sinds 2004, in Zuid-

Figuur 1. Omslag naar krimp

Leegstand in Limburg

Foto: www. imageshack.us

ONZEKERHEID PROGNOSES

De nationale bevolkings- en huishoudensprognoses worden elke twee jaar door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gepubliceerd. Sinds 2005 publiceert het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL), samen met het CBS, ook de regionale bevolkings- en huishoudensprognose. Demografische prognoses zijn omgeven met onzekerheden en die zijn groter naarmate de geografische regio kleiner van omvang is. Demografische ontwikkelingen hangen immers samen met moeilijk voorspelbare maatschappelijke en economische ontwikkelingen. Bij regionale bevolkingsprognoses zijn de onzekerheden nog groter dan bij nationale prognoses. Naast het totaal aantal mensen in Nederland moet nu ook worden voorspeld waar deze mensen wonen. Verhuisstromen tussen regio's, en vooral tussen gemeenten binnen dezelfde regio, zijn moeilijk te voorspellen. Huishoudens komen terecht in de gemeente waar zij toevallig een woning kunnen vinden. In de prognoses is daarom rekening gehouden met de bestaande woningbouwplannen van gemeenten. Wanneer de prognose een sterk groeiende bevolking voorspelt, is dit eerder een indicator dat er plannen zijn om veel woningen te bouwen, dan een reden om nog extra nieuwbouw neer te zetten. Doordat in de regionale prognoses rekening wordt gehouden met woningbouwplannen zijn de uitkomsten mede afhankelijk van het ruimtelijke-orderingsbeleid.

Limburg zelfs al sinds 1998. Volgens de al genoemde regionale bevolkings- en huishoudensprognose is ook in Zuidoost Drenthe, de Achterhoek en Zuidwest Gelderland de maximale bevolking naar verwachting al voor of omstreeks 2010 bereikt, waarna krimp zal optreden.

Niet alleen de bekende krimpgebieden (als Zuid-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en Delfzijl en omgeving), maar ook andere (veelal perifere) gebieden als Noord-Limburg, Overig Zeeland, Noord-Friesland en Twente zullen naar verwachting al voor de nationale omslag krimp ervaren. Na 2030 krijgen bijna alle COROP-gebieden hiermee te maken. De omslagkaarten laten zien dat krimp zich waarschijnlijk eerst aan de randen van Nederland zal manifesteren, maar zich na 2020 naar de Randstad zal verspreiden. Alleen de gebieden rond Amsterdam, Den Haag en Utrecht zullen tot de prognosehorizon in 2040 voortdurend blijven groeien.

De omslagkaarten laten zien dat meer regio's met krimp krijgen te maken dan op basis van de prognosekaarten vaak wordt verwacht. Volgens de PBL/CBS-prognose zijn er negen COROP-gebieden waar de bevolking in 2040 kleiner is dan in 2008. Dit zijn echter niet de enige krimpgebieden. Dat de bevolking in de andere regio's in 2040 groter is dan nu hoeft namelijk niet te betekenen dat er sprake is van constante groei. Sterker nog, in 33 van de 40 COROP-gebieden is de bevolking in 2040 waarschijnlijk kleiner dan enige jaren daarvoor. De COROP-regio Zuidoost Zuid-Holland bijvoorbeeld zal naar verwachting een groei meemaken van rond de drie procent tussen 2008 en 2040. De maximale bevolking zal in deze regio vermoedelijk echter al worden bereikt tussen 2031 en 2035. Vanaf dat moment gaat de bevolking krimpen. In vijf tot tien jaar zal de regio naar verwachting een bevolkingsdaling van één à twee procent ervaren, wat neerkomt op ongeveer 6.000 mensen.

Volgens de nationale huishoudensprognose zal pas na 2039 huishoudenskrimp optreden. Figuur 1 laat zien dat in 2010 alleen Delfzijl en omgeving te maken heeft met een huishoudensdaling. Zeeuws-Vlaanderen en Zuid- en Midden-Lim-

burg zullen naar verwachting snel volgen, waarna steeds meer gebieden te maken zullen krijgen met een daling van het aantal huishoudens.

Qua huishoudens is eenzelfde ontwikkeling naar de Randstad zichtbaar, zij het in een veel gematigder tempo. De reden dat de omslag naar huishoudensrimp later zal optreden dan de omslag naar bevolkingsrimp is dat het aantal personen per huishouden naar verwachting nog sterk zal afnemen (huishoudensverduunning), en dit daardoor de bevolkingsrimp nog enige jaren kan compenseren. In 2008 bestond een gemiddeld huishouden uit 2,3 personen, wat volgens het CBS zal afnemen tot 2,1 in 2040. De huishoudensverduunning wordt vooral veroorzaakt door een groei van het aantal eenpersoonshuishoudens. In de krimpregio's komt dit vooral doordat er steeds meer verweeduwde ouderen zijn die steeds langer alleen blijven wonen. Daarnaast wonen mensen van alle leeftijden steeds vaker enige tijd alleen.

Traditionele prognosekaarten laten zien dat slechts vier COROP-regio's in 2040 minder huishoudens tellen dan in 2008. Er zijn echter 21 regio's die al voor 2040 een omslag doormaken van huishoudensgroei naar -krimp. De Achterhoek zal bijvoorbeeld een verwachte groei meemaken van rond de vijf procent tussen 2008 en 2040. Het maximum aantal huishoudens zal evenwel al rond 2025 worden bereikt, waarna een krimp van ongeveer drie procent wordt verwacht. Dit komt neer op ongeveer 5.000 huishoudens.

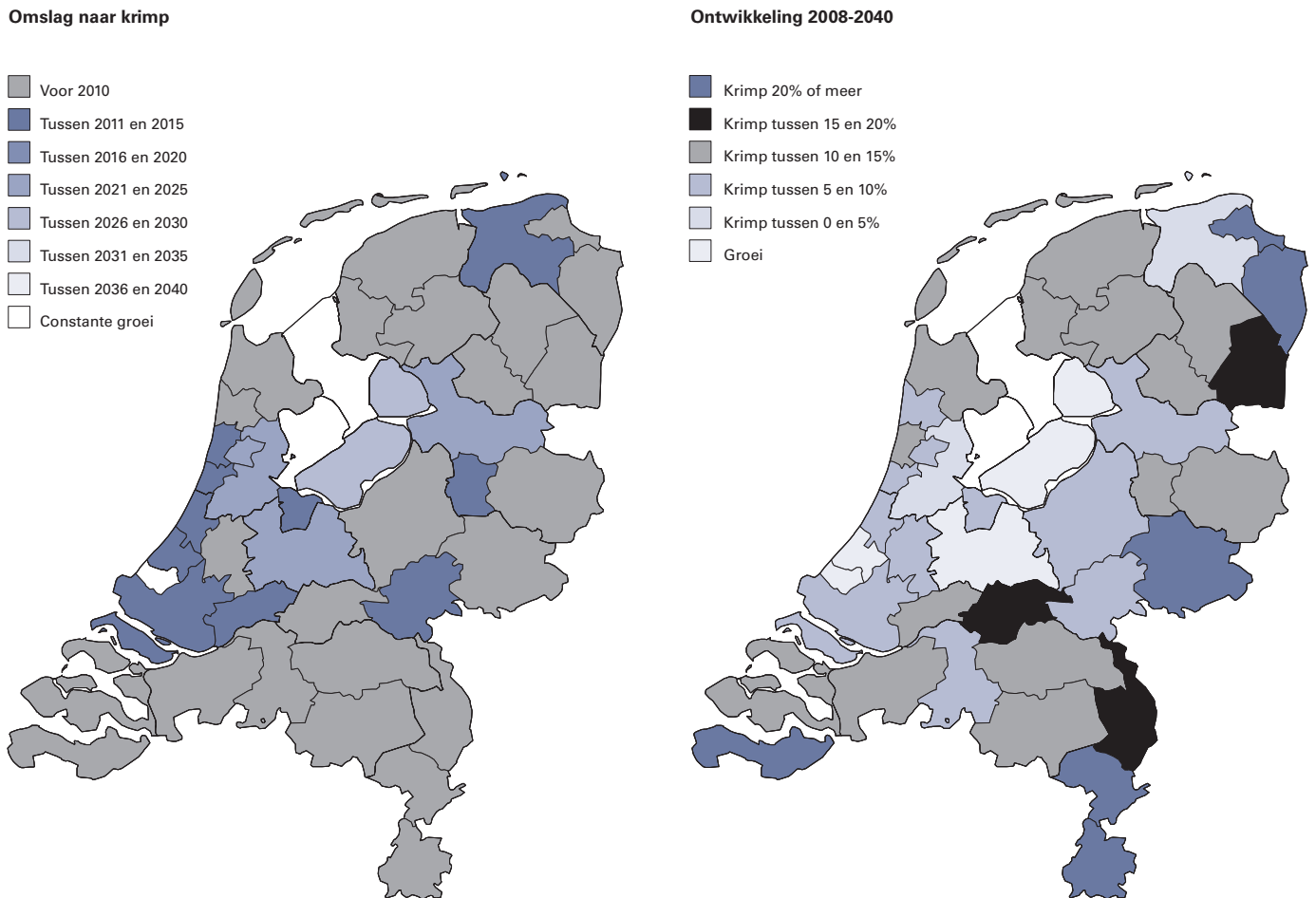
Doordat gemeenten en regio's zich vaak alleen op de prognosekaarten en niet op de omslagkaarten baseren, zoals uit verschillende beleidsdocumenten van gemeenten blijkt, bestaat het risico dat sommigen regio's (waaronder Zuidoost Zuid-Holland en de Achterhoek) blijven uitgaan van groei en daarom woningen en voorzieningen blijven uitbreiden, terwijl na het omslagpunt een deel van de bestaande voorraad al overbodig zal zijn.

Wanneer we vervolgens naar de omslag van de krimp van de potentiële beroepsbevolking (20-64 jaar) kijken (zie figuur 2), valt op dat deze al veel eerder valt te verwachten dan die van de bevolking en huishoudens. Maar liefst 24 van de 40 COROP-regio's laten op dit moment al een daling van de potentiële beroepsbevolking zien. Duidelijk is dat ook hier vooral de perifere gebieden als eerste door krimp worden getroffen. Tussen 2011 en 2015 zullen naast de huidige 24 nog eens tien regio's te maken krijgen met krimp.

De enorme omslag die tussen 2011 en 2015 zal plaatsvinden heeft te maken met de babyboomgeneratie. De mensen uit de geboortegolf vanaf 1946 bereiken vanaf 2011 de leeftijd van 65 jaar. Daardoor zullen in de komende jaren grote groepen mensen uit de beroepsbevolking treden, wat ervoor zorgt dat in vrijwel alle COROP-regio's de potentiële beroepsbevolking zal afnemen.

Hoewel de omslagpunten aantonen dat in vrijwel heel Nederland de beroepsbevolking op korte termijn gaat krimpen, bestaan er grote verschillen tussen de regio's wat betreft de omvang van de daling. De bekende krimpgebieden zullen met een krimp van meer dan 20 procent te maken krijgen. Gebieden als Utrecht, Flevoland en de

Figuur 2. Krimp potentiële beroepsbevolking (20-64 jaar)

agglomeraties 's-Gravenhage en Leiden en Bolnsestreek laten echter tot 2040 een groei van de beroepsbevolking zien ten opzichte van 2008. Net als bij bevolking en huishoudens zien we dat de krimp van de beroepsbevolking zich ontwikkelt vanaf de perifere regio's in de richting van de Randstad. Dit geldt ook voor de omvang van de daling van de beroepsbevolking: hoe dichter gebieden bij de Randstad liggen, des te minder krimp van de potentiële beroepsbevolking wordt verwacht.

Ruimtelijke gevolgen

Wanneer regio's krijgen te maken met een omslag van demografische groei naar demografische krimp zal dat gevolgen hebben voor de woningbouw en de economie. De huishoudensdaling kan zorgen voor een ontspannen woningmarkt, wat vooral voor de aanbieders van woningen (ontwikkelaars, corporaties, particuliere verkopers of verhuurders) en gemeenten nadelen kan hebben. Deze nadelen zijn voor de huur- en koopmarkt verschillend. De huursector is gevoelig voor leegstand en de inkomsten uit de verhuur zullen als gevolg daarvan dalen. In de koopmarkt leidt de daling van het aantal huishoudens eerder tot langere verkooptijden (lage transactiesnelheid) en lagere verkoopprijzen in vergelijking met het landelijk gemiddelde. Verder kan een huishoudensdaling de concentratie van lage-inkomensgroepen versterken. Immers, in een ruimere woningmarkt zijn meer mensen in staat om hun huidige wellicht minder gewaardeerde woning te vervuilen voor een andere. Het gevolg hiervan is dat degenen die het zich financieel gezien niet kun-

nen permitteren om te verhuizen in de minst aantrekkelijke delen van de woningvoorraad blijven. Tegelijkertijd kan de huishoudensdaling ook voordelen hebben voor woonconsumenten. Deze kunnen gemakkelijker en tegen een relatief lage woningprijs hun woonvoorkeuren realiseren.

De huishoudens- en bevolkingsdaling kan ook gevolgen hebben voor de lokale en regionale economie. Zo kan de bevolkingsgerelateerde bedrijvigheid, zoals detailhandel, horeca en catering te maken krijgen met een kleinere afzetmarkt. Hierdoor kan een overmaat (overaanbod) aan winkelvloeroppervlak, leegstand en verpaupering ontstaan. Deze gevolgen zijn overigens niet alleen aan demografische veranderingen toe te schrijven. Andere ontwikkelingen, waaronder verandering in het keuzegedrag van consumenten en aanbieders spelen een minstens zo belangrijke rol.

Ook de daling van de potentiële beroepsbevolking kan gevolgen hebben voor de regionale economie. Zij kan (maar hoeft niet te) leiden tot een verkleining van het arbeidsaanbod. Dit zal zich alleen voordoen wanneer de daling van de potentiële beroepsbevolking niet geheel wordt gecompenseerd door een stijging van de arbeidsparticipatie. Hierdoor kan een tekort aan arbeidskrachten ontstaan waardoor bedrijven mogelijk anderszins moeilijker aan voldoende (gekwificeerd) personeel kunnen komen en een strijd om arbeidskrachten zou kunnen ontstaan. Dit zal in het bijzonder arbeidsintensieve sectoren (zoals de dienstensector) raken. Of in regio's waar de potentiële beroepsbevolking daalt ook daadwerkelijk een tekort aan arbeidskrachten zal ontstaan hangt

CARIBISCH NEDERLAND

Sinds 10 oktober zijn Bonaire, Saba en St. Eustatius staatkundig onderdeel van Nederland. Daardoor telt Nederland 18.000 inwoners meer. Het nieuwe Nederlandse gebied heeft de naam Caribisch Nederland gekregen. De gemiddelde leeftijd van de nieuwe inwoners van Nederland is 35,7 jaar. Dat is 4,4 jaar jonger dan gemiddeld in Nederland. Minder dan 9 procent van de bevolking in Caribisch Nederland is 65 jaar of ouder, in Europees Nederland is dat 17 procent. Dat komt deels door een iets hoger kindertal en een fors lagere levensverwachting van mannen in Caribisch Nederland. De bevolking van Bonaire en St. Eustatius telt relatief weinig jongvolwassenen. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door jongeren die voor studie of werk zijn verhuisd. Saba telt juist relatief veel begintwintigers. Dit hangt samen met de aanwezigheid van de Saba University Medical School, die veel buitenlandse studenten trekt. De afgelopen vijf jaar zijn er meer mensen op Bonaire komen wonen dan er zijn vertrokken. Voor de andere eilanden waren emigratie en immigratie vrijwel in balans. Ongeveer 40 procent van het migratieverkeer met Bonaire was op Nederland gericht. Vanuit Saba en St. Eustatius zijn de Verenigde Staten en Canada de belangrijkste bestemmingslanden. Veel emigranten zijn 18 tot 23 jaar oud, de piek bij de immigranten ligt rond de 30 jaar. (Central Bureau of Statistics Netherlands Antilles/CBS; bij het CBS is deze tekst in verkorte vorm ook in het Papiamentu beschikbaar)

overigens niet alleen af van de ontwikkeling van het arbeidsaanbod maar ook van de ontwikkeling van de arbeidsvraag, die lastig is te voorspellen.

Anders dan vaak wordt gedacht leidt de daling van de potentiële beroepsbevolking overigens niet automatisch tot een daling van de werkloosheid tot frictieniveau. Een voor de hand liggende verklaring hiervoor is de slechte aansluiting tussen arbeidsvraag en arbeidsaanbod. De daling van de potentiële beroepsbevolking, bevolking en huishoudens betekent evenmin automatisch economische krimp. De effecten ervan zullen per economische sector en per regio verschillen en mede afhangen van de economische structuur (type economische sectoren dat in de regio aanwezig is) en de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie en de arbeidsproductiviteit. In de COROP-regio's waar de potentiële beroepsbevolking nu reeds daalt (waaronder Zeeuws-Vlaanderen, Zuid-Limburg en Delfzijl en omgeving) groeit het Bruto Regionaal Product (BRP) alsmede het BRP per inwoner. In twee van de drie krimpregio's (Zeeuws-Vlaanderen en Delfzijl en omgeving) lag het BRP per inwoner in 2009 zelfs boven het landelijke gemiddelde. Wel zien we dat in alle drie de krimpregio's de groei van het BRP en in twee van de drie (Delfzijl en omgeving en Zeeuws-Vlaanderen) de groei van de BRP per inwoner achterblijft bij het landelijke gemiddelde.

Tot besluit

Hoewel slechts enkele COROP-regio's in 2040 een kleinere bevolking en minder huishoudens tellen dan nu, slaat toch in veel regio's al voor

2040 de groei om in krimp. De omslagkaarten laten zien rondom welke periode de maximale bevolking vermoedelijk wordt bereikt en geven daarom veel extra informatie ten opzichte van prognosekaarten. De potentiële beroepsbevolking daalt nu al in veel regio's, en nog meer regio's zullen op zeer korte termijn ook met een of meer vormen van krimp (bevolkingskrimp, huishoudenskrimp en/of krimp van de potentiële beroepsbevolking) te maken krijgen.

Uit de beleidspraktijk blijkt dat gemeenten in krimpregio's in hun woningbouw, detailhandel en arbeidsmarktbeleid vaak te weinig en/of te laat aandacht besteden aan demografische krimp. Dit is onverstandig gezien het feit dat de omslagkaarten aantonen dat veel meer regio's op korte termijn krijgen te maken met krimp dan op basis van de prognosekaarten wordt verwacht. Hierdoor bestaat het gevaar dat gemeenten in krimpregio's blijven uitgaan van groei, hun woningvoorraad en voorzieningenniveau (te lang) blijven uitbreiden en daarmee de problemen (waaronder overaanbod, leegstand) die bij een omslag zullen ontstaan vergroten. Door niet alleen prognose- maar ook omslagkaarten te gebruiken kan beter inzicht worden verschaft in demografische ontwikkelingen en kan onderschatting van de transitie naar krimp worden voorkomen.

M. ter Veer Msc,

e-mail: mark.terveer@pbl.nl,

S. Boschman Msc,

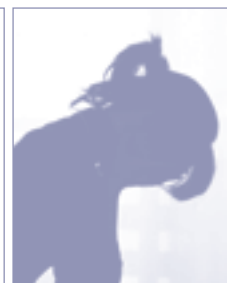
e-mail: sanne.boschman@pbl.nl en

drs. F. Verwest,

e-mail: femke.verwest@pbl.nl,

Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Luc Bonneux drs. Jeannette Schoorl
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	www.nidi.knaw.nl/nl/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

Wisseling van de wacht bij het NIDI

Leo van Wissen volgt Frans Willekens op

Op 1 november 2010 treedt prof. dr. ir. Frans J. Willekens terug als Directeur van het NIDI; hij bekleedde deze functie vanaf 1 augustus 2003. Frans Willekens werd als landbouwkundig ingenieur opgeleid aan de Katholieke Universiteit van Leuven. Na een verblijf in Afrika waar hij als assistent professor in de landbouweconomie doceerde aan de Université Nationale de Zaire in Kinshasa, vertrok hij naar het Urban Systems Engineering Center van Northwestern University in de Verenigde Staten. Hier promoveerde hij in 1976 bij professor Andrei Rogers op het proefschrift 'Analytics of multiregional population distribution policy'.

Terug in Europa was hij enige jaren verbonden aan het International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) in Oostenrijk en vervolgens aan het onderzoeksinstituut Mens en Ruimte en ERIPLAN in Brussel. Van 1980 tot 1993 was Frans als Adjunct Directeur verbonden aan het NIDI. Van 1985 tot 1990 bekleedde hij de leerstoel demografie, in het bijzonder de meerdimensionele demografie, aan de Universiteit Utrecht. Van 1989 tot 2003 was hij hoogleraar demografie aan de Rijksuniversiteit Groningen waar hij in 1991 het Population Research Center oprichtte en vanaf 2003 tot heden is hij hoogleraar Population Studies aan diezelfde universiteit. Sinds 1998 is hij lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW).

Als Directeur leidde Frans het NIDI in een belangrijke fase van zijn ontwikkeling waarbij het instituut in 2003 onderdeel werd van de KNAW

en het accent verschoof van meer beleidsmatig naar meer wetenschappelijk geïntendeerd onderzoek. Maatschappelijke relevantie en inspiratie bleven daarbij echter centraal staan. Een zeer positieve externe evaluatie in 2008 gaf aan dat het instituut onder zijn leiding een goede koers had ingeslagen, hetgeen onlangs nog eens werd bevestigd in een zogenoemde tussentijdse evaluatie (midterm review). Over enkele weken hoopt het NIDI zijn 40-jarig jubileum te vieren. Het is goed om te weten dat Frans voor de helft van die 40 jaar in verschillende hoedanigheden het NIDI mede heeft vorm gegeven.

Frans blijft als onderzoeker verbonden aan het NIDI en zal onder meer zijn onderzoek op het terrein van de ontwikkeling en toepassing van demografische (multistate) modellen en computational demography voortzetten.

Als opvolger treedt op 1 november prof. dr. Leo van Wissen aan als de nieuwe Directeur van het NIDI. Er zijn zeker parallellen te trekken tussen beide loopbanen, want ook Leo was eerder in zijn carrière (van 1991 tot 2004) aan het NIDI verbonden; als senior onderzoeker was hij vooral op het gebied van de ruimtelijke en economische aspecten van bevolkingsvraagstukken actief en op het terrein van de (prognose) modelontwikkeling. Ook Leo werd benoemd tot hoogleraar in Groningen. Van 1999-2004 was hij hoogleraar demografie van bedrijven en sinds 2004 bekleedt hij de leerstoel economische demografie bij de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen.